ePublishing

The Gleaner

Vol 8 (1970)

In Honour of D. S. Ginis

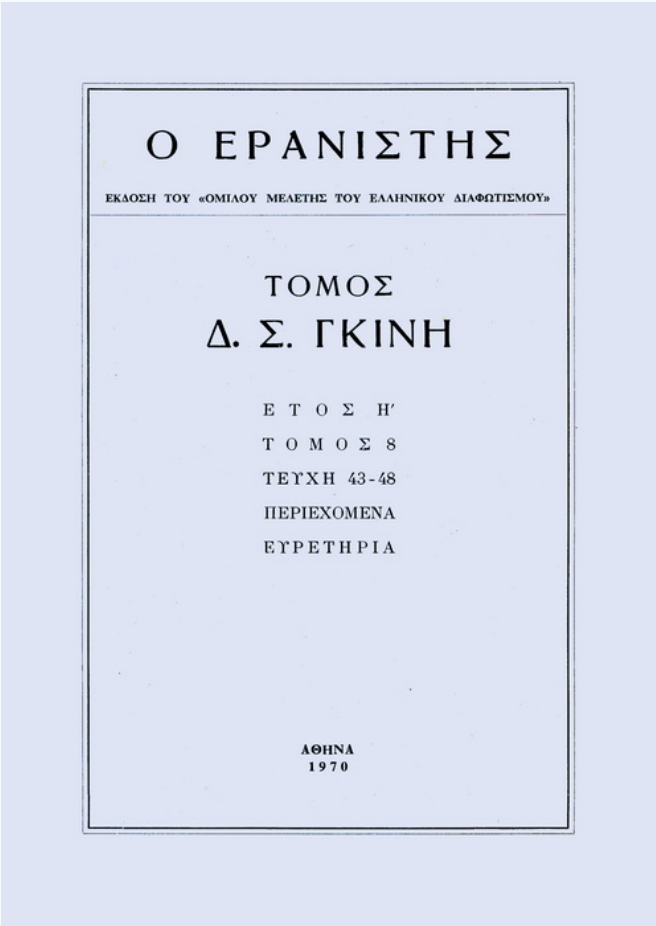

Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΤΟΜΟΣ

Δ. Σ. ΓΚΙΝΗ

ΕΤΟΣ Η'

ΤΟΜΟΣ 8

ΤΕΥΧΗ 43-48

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ

1970

Από τη δραστηριότητα του Κωνσταντίνου Ν. Σάθα (1858-1861)

Δήμητρα Σκ. Πικραμένου

doi: 10.12681/er.9936

Copyright © 2016, Κ. Ν. Σαθόπουλος, Δήμητρα Σκ. Πικραμένου

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Πικραμένου Δ. Σ. (2016). Από τη δραστηριότητα του Κωνσταντίνου Ν. Σάθα (1858-1861). *The Gleaner*, *8*, 260–273. https://doi.org/10.12681/er.9936

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 06:03:58

ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΣΑΘΑ (1858 - 1861)

Ὁ Κωνσταντίνος Νικολάου Σάθας παρουσιάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ ἑλληνικὰ γράμματα μὲ τὸ ὄνομα Κ. Ν. Σαθόπουλος[1]· ὡστόσο, στὶς σχετικὲς βιβλιογραφικὲς καὶ βιογραφικὲς ἐργασίες[2] ἀγνοεῖται ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τοῦ ἐπιθέτου του, ὅπως καὶ γενικώτερα ἡ νεανική του ζωή. Ξέρουμε ὅτι, γεννημένος στὰ 1842, καταγόταν ἀπὸ τὸ Γαλαξεῖδι. Τὶς γυμνασιακές του σπουδὲς τελείωσε στὴν Ἀθήνα καὶ γιὰ ἕνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα ὑπῆρξε φοιτητὴς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Σύντομα ὅμως ἐγκατέλειψε τὶς σπουδὲς αὐτές, ποὺ δὲν τὸν εἵλκυαν, γιὰ νὰ ἀφοσιωθῆ ὁλοκληρωτικὰ στὴν ἱστορικο - φιλολογικὴ ἔρευνα.

Ὅσο γιὰ τὴ συγγραφική του σταδιοδρομία, στὰ χρόνια ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν σ' αὐτὸ τὸ σημείωμα (1858 - 1861), εἶναι γνωστὲς καὶ βιβλιογραφημένες δύο μόνο προσπάθειές του : *«Τὸ Ἰταλικὸν ζήτημα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ'»* στὰ 1859 καὶ *«Γνωμικὰ διαφόρων σοφῶν περὶ Ἔρωτος»* στὰ 1860 («Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» Δ. Γκίνη καὶ Β. Μέξα ἀριθ. 8074 καὶ 8139). Δὲν εἶναι ὅμως αὐτές, ὅπως θὰ δοῦμε, οἱ πρῶτες συμβολὲς τοῦ νεαροῦ Σάθα στὸ νεοελληνικὸ ἔντεχνο λόγο. Στὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς ἐμφανίζεται ἀρκετὲς φορὲς τὸ ὄνομα τοῦ Σαθόπουλου· ἔτσι ἄρθρα, εἰδοποιήσεις, ἀγγελίες, μεταφράσεις, ποιητικὲς συλλογές, ἐπιτρέπουν τὴ συναγωγὴ συμπερασμάτων σχετικὰ μὲ τὴν ἄγνωστη αὐτὴ περίοδο τῆς ζωῆς του. Ἡ συγκέντρωση τῶν σκόρπιων αὐτῶν στοιχείων ἐπιτρέπει πρῶτα - πρῶτα τὴν παρουσίαση τῆς προσωπικότητας τοῦ Σάθα στὸ στάδιο τῆς διαμόρφωσής της· ἀκόμα, πλουτίζεται ἡ νεανικὴ ἐργογραφία του καὶ διαπιστώνεται ἡ ποικιλία ποὺ ἔχουν τὰ ἐν-

1. Τάκης Φ. Χριστόπουλος, *Τὰ πρῶτα βιβλία τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα καὶ τὸ ἀρχικό του ἐπώνυμο (Κ. Ν. Σαθόπουλος = Κ. Ν. Σάθας)*. περ. Στερεοελλαδικὴ Ἑστία, ἔτος Γ' 1962, τεῦχος 17/18, σσ. 185 - 190.

2. Τρύφων Εὐαγγελίδης, *Κ. Ν. Σάθας 1847 - 1914. Βιβλιογραφία*. περ. Γενικὴ Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, ἔτος Β' 1935, τεῦχος 12/13, σσ. 153 - 157. Φάνης Μιχαλόπουλος, *Κ. Σάθας*. 22 σελ. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περ. Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, ἔτος Γ' 1949, τεῦχος 2/3, σσ. 24 - 43. Οἱ σσ. 35 - 43 καλύπτουν τὴ βιβλιογραφία τοῦ Κ. Ν. Σάθα.

διαφέροντά του ὥσπου νὰ καταλήξη στὸ συγκεκριμένο πεδίο τῆς ἐπιστήμης. Τέλος, φανερώνουν ὅτι ὁ νεαρὸς Σάθας, ὡς τὸ 1861 πάντως, ὑπέγραφε μὲ τὸ ὄνομα Σαθόπουλος.

Παραθέτουμε λοιπόν, μὲ χρονολογικὴ σειρά, ὅσες μαρτυρίες ἀποκομίσαμε ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τοῦ καιροῦ του, ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ παρακολουθήσουμε ἀπὸ κοντὰ τὶς δραστηριότητες τοῦ νεαροῦ Γαλαξειδιώτη.

1858. Τὸ Νοέμβριο τοῦ ἔτους αὐτοῦ, στὰ δεκάξη του χρόνια μόλις, ὁ Κωνσταντίνος Σαθόπουλος συνεργάζεται σὲ μιὰν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν, τὴν «Ἑσπέρα», ὅπου δημοσιεύει ἕνα ἄρθρο γιὰ τὸ δήμαρχο τοῦ Γαλαξειδιοῦ Λουκᾶ Καραλίβανο[3]· μὲ ἐγκωμιαστικὸ περιεχόμενο, χαρακτηριστικὸ ὅμως γιὰ τὸ ἀδόκιμο ὕφος του, εἶναι γραμμένο σὲ ἀρχαΐζουσα γλῶσσα καὶ στομφώδη τόνο (Παράρτημα ἀριθ. 1).

Μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες, στὶς 8 Δεκεμβρίου, στὶς στῆλες τῆς ἴδιας ἐφημερίδας ἐμφανίζεται μιὰ ἀγγελία[4], μὲ τὴν ὁποία ἀναζητεῖται ὁ νεαρὸς Σαθόπουλος :

«Παρακαλεῖται ὁ ἐκ Γαλαξειδίου κύριος Σαθόπουλος νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ γραφεῖόν μας...».

1859. Πολὺ σύντομα, στὶς 21 Ἰανουαρίου, ὁ νεαρὸς Σαθόπουλος μεταφράζει γιὰ τὴν «Ἑσπέρα» ἕνα γαλλικὸ ἄρθρο ποὺ ἐπιγράφεται *«Ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ναπολέοντος»*[5]· διαπιστώνουμε ἔτσι ὅτι εἶναι κάτοχος τῆς γαλλικῆς γλώσσας (Παράρτημα ἀριθ. 2).

Οἱ προσπάθειές του πάντως εἶναι ἀλλεπάλληλες πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις· στὸ ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας καθὼς καὶ στὸ μεθεπόμενο[6], καταχωρίζεται μιὰ ἀγγελία γιὰ ἕνα μυθιστόρημα ποὺ φέρει τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Σαθόπουλου· ὡστόσο, τὸ ἀναφερόμενο ἔντυπο παραμένει ἄγνωστο σήμερα.

Οἱ ἔχοντες ἀγγελίας τοῦ μυθιστορήματος «Ὑδρόφοβος Ἐρημίτης κλπ.» παρακαλοῦνται νὰ μᾶς ἀποστείλωσι ταύτας ὅσον οὔπω, τοῦ βιβλίου ὑπὸ τὰ πιεστήρια εὑρισκομένου.

Ἀθῆναι 21 Ἰανουαρίου 1859
Κ. Ν. Σαθόπουλος

3. Ἐφημ. Ἑσπέρα, ἀριθ. 17. 20 Νοεμβρίου 1858. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Λουκᾶ Καραλίβανου βλ. ἐνδεικτικὰ στὴν ἐφημ. Αὐγή, ἀριθ. 340. 24 Δεκεμβρίου 1858 καὶ στὴν ἴδια ἐφημ. ἀριθ. 363. 4 Φεβρουαρίου 1859.

4. ἐφημ. Ἑσπέρα, ἀριθ. 32. 8 Δεκεμβρίου 1858.

5. ἐφημ. Ἑσπέρα, ἀριθ. 59. 21 Ἰανουαρίου 1859.

6. ἐφημ. Ἑσπέρα, ἀριθ. 59. 21 Ἰανουαρίου 1859 καὶ στὴν ἴδια ἐφημ. ἀριθ. 61. 24 Ἰανουαρίου 1859.

Τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ νεαροῦ Κ. Ν. Σαθόπουλου δὲν περιορίζονται στὰ ἄρθρα, τὶς μεταφράσεις καὶ τὰ μυθιστορήματα· στὴν ἐφημερίδα «Ἑσπέρα» πάντα, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀκόλουθη εἰδοποίηση γιὰ μιὰ ποιητική του συλλογή[7] :

Νεκρικὰ δάκρυα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Δημητρίου Λ. Ῥάλλη : ποιημάτια Κ. Ν. Σαθοπούλου· τύποις Μηλιάδου καὶ ἑσπέρας τιμᾶται λεπτῶν 75. εὑρίσκεται παρὰ τῷ βιβλιοπώλῃ Ν. Β. Νάκη.

Ὁ τίτλος αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται μὲν στὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» Γκίνη - Μέξα, ἀλλὰ περιλαμβάνεται στὸ βιβλιοπωλικὸ κατάλογο τοῦ Ν. Β. Νάκη[8]. Ἡ μόνη διαφορά, ἡ ὁποία παραρατηρεῖται ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀναγραφές, εἶναι στὴν τιμὴ τῆς πώλησης τοῦ φυλλαδίου· ἐνῶ στὴν εἰδοποίηση τῆς «Ἑσπέρας» «τιμᾶται λεπτῶν 75», ὁ Νάκης ἀργότερα, στὰ 1864 δηλαδή, πουλάει τὸ ἴδιο πόνημα μὲ 25 λεπτά. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ μᾶλλον ὀφείλεται στὸ εἶδος τοῦ βιβλίου· πρόκειται γιὰ μιὰ ποιητικὴ συλλογή, ποὺ ἀπὸ τὰ 1859, ὁπότε κυκλοφόρησε, ὡς τὰ 1864, ὁπότε ἐκδόθηκε ὁ κατάλογος τοῦ Ν. Β. Νάκη, ἔχει χάσει πιὰ τὸ στοιχεῖο τῆς ἐπικαιρότητας. Ἡ ποιητικὴ συλλογὴ ἀναφερόταν στὸν ἀδόκητο θάνατο τοῦ νεαροῦ Δημητρίου, ποὺ ἦταν γιὸς τοῦ δημάρχου τοῦ Πειραιᾶ Λουκᾶ Ῥάλλη, καὶ πέθανε, τὴ νύκτα τῆς 26ης πρὸς τὴν 27η Δεκεμβρίου τοῦ 1858 «εἰς τὴν ἀνθηρὰν ἡλικίαν τοῦ 17 ἔτους, μετὰ ἀσθένειαν μακρὰν καὶ πολύτροπον»[9]. Φαίνεται ὅτι οἱ δύο νέοι ἦσαν φίλοι : ἡ ἐφημερίδα «Αὐγὴ» διέσωσε ὁρισμένους στίχους τοῦ Κωνσταντίνου Σαθόπουλου ἀφιερωμένους στὸ θάνατο τοῦ Δημητρίου Ῥάλλη, ποὺ προέρχονται βέβαια ἀπὸ τὴν

7. ἐφημ. Ἑσπέρα, ἀριθ. 70. 9 Φεβρουαρίου 1859.

8. *Βιβλιοπωλεῖον Φώτιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου Β. Νάκη. Κατάλογος τῶν εὑρισκομένων βιβλίων ἑλληνικῶν, ἤτοι ἐκκλησιαστικῶν, φιλολογικῶν, νομικῶν, ἰατρικῶν, ψυχαγωγικῶν, μυθιστορικῶν κλπ. Ἐν Ἀθήναις, ὁδὸς Αἰόλου (Ἀρι. 377.) 1864 (Μάϊος).* Στὴ σελ. 50, ἀριθ. 987. Εὐχαριστῶ κι' ἀπ' αὐτὴ τὴ θέση τὸν κ. Κ. Θ. Δημαρᾶ γιὰ τὰ φυλλάδια ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη του ποὺ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου καὶ γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθειά του.

9. ἐφημ. Μέριμνα, ἀριθ. 90. 1 Ἰανουαρίου 1859. Ἡ κοινωνικὴ θέση τοῦ Λουκᾶ Ῥάλλη εἶχε σὰν συνέπεια τὴ μεγάλη δημοσιότητα γύρω ἀπὸ τὴν κηδεία τοῦ γιοῦ του· βλ. σχετικὰ στὴν ἐφημ. Αὐγή, ἀριθ. 342 καὶ 343· 27 καὶ 29 Δεκεμβρίου 1858, καὶ στὴν ἐφημ. Ἥλιος, ἀριθ. 198. 24 Ἰανουαρίου 1859. «Ἐξεφωνήθησαν τέσσαρες ἐπικήδειοι λόγοι», γράφει ἡ ἐφημ. Ἀθηνᾶ (ἀριθ. 2729. 28 Δεκεμβρίου 1858) καὶ δημοσιεύει ἔξη : ἀπὸ τὸ φύλλο ὑπ' ἀριθ. 2730. 31 Δεκεμβρίου 1858 ὡς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2734. 14 Ἰανουαρίου 1859. Ὑπάρχει καὶ ἕνα φυλλάδιο σχετικὸ ποὺ βιβλιογραφεῖται στὴν *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* Γκίνη - Μέξα μὲ τὸν ἀριθ. 7925.

ποιητικὴ συλλογὴ καὶ ἀποτελοῦν μιὰ ἔνδειξη γιὰ τὸ περιεχόμενό της· σ' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς στίχους, ὁ Σαθόπουλος ἀποκαλεῖ τὸν συνομήλικό του[10] Δημήτριο «παμφίλτατο»[11] :

Τελευταῖον δάκρυ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Δημητρίου Λ. Ράλλη.

Καθήμενος εἰς τὴν ἀκτήν, μὲ τὴν μορφὴν ῥεμβώδη,
Περικυκλούμενος ἐδῶ ἀπ' ἄνθια εὐώδη,
Ἐκεῖθεν ἀπὸ τὰς ᾠδὰς εὐφθόγγων ἀηδόνων,
Αὐτοῦ τὸ οὖς μου ἔτεινον, αὐτοῦ προσεῖχον μόνον.
Αἴφνης βορρέας δροσερὸς τοῦ γδούπου τῶν κυμάτων,
Πλῆθος φωνῶν ἀντήχησεν εὐφθόγγων, ἀοράτων.
Ποία φωνὴ γλυκύφθογγος ! Δημήτριε ποῦ εἶσαι ;
Αἴφνης κραυγάζω στὰς ἐκεῖ πλὴν φεῦ ! ἐσὺ δὲν εἶσαι !
Ὅλ' ἀπ' ἐμπρὸς μ' ἐχάθησαν, καὶ τῶν πτηνῶν τὸ ἆσμα,
Καὶ ἡ ἀκτὴ κ' ἡ θάλασσα, ἀπατηλὸν ἦν φάσμα !
Ἀναχώρησας, ὡς φεύγει ἡδεῖα αὖρα ῥόδων,
Ὡς κρίνος μαραμένος ἐν τῷ μέσῳ τῶν τριόδων.
Οἱ ψυχροὶ θανάτου νότοι τὴν κυπάρισσον τοῦ βίου,
Παρακαίρως σὲ μολύνουν ὦ ψυχὴ τοῦ Δημητρίου.
Ἄψυχος γῆ καλύπτουσα τὸ Δημητρίου πτῶμα,
Μαρμάρου πλὰξ σκιάζουσα παντὸς βροτοῦ τὸ σῶμα.
Τὸ τελευταῖον δάκρυ μου, ὃ ἤδη ἐπιχύνω,
Διοχετεύσατε αὐτό, χωρὶς νὰ περιμείνω !
Τὸ ἄψυχον σῶμα, παμφιλτάτου μοι Δημητρίου,
Εἰς τὰς μονὰς σὲ περιμένει τὸ ἔπαθλον τοῦ βίου.
Ἡ σκληρά μας εἱμαρμένη εἶν' ἁπλοῦς ἀγὼν καὶ μάχη,
Ἧς ὁ στέφανος τῆς νίκης ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπάρχει.

Κ. Ν. Σαθόπουλος, ἐκ Γαλαξειδίου

Στὶς 9 Φεβρουαρίου τοῦ 1859 οἱ ἀναγνῶστες τῆς «Ἑσπέρας»[12] εἰδοποιήθηκαν γιὰ τὴν κυκλοφορία στὴν Ἑλλάδα ἑνὸς γαλλικοῦ ἔργου :

10. Ὅλες οἱ βιογραφίες τοῦ Σάθα ἀναφέρουν γιὰ χρονολογία γεννήσεώς του τὸ 1842. Τὸ ἴδιο σημειώνει καὶ ἡ Μαίρη Ν. Βέη, *Παρασκηνιακὴ διαμάχη περὶ τὸ χειρόγραφον Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ τύπωμα τοῦ Κ. Ν. Σάθα.* Ἀθῆναι 1964, σελ. 5. Μόνον ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης, ὅ. π. σελ. 153, γράφει ὅτι ὁ Σάθας γεννήθηκε στὰ 1847· ἀσφαλῶς ὅμως πρόκειται περὶ λάθους.

11. ἐφημ. Αὐγή, ἀριθ. 361. 31 Ἰανουαρίου 1859.

12. ἐφημ. Ἑσπέρα, ἀριθ. 70. 9 Φεβρουαρίου 1859.

«Τὸ βιβλιοπωλεῖον τῶν παραγγελιῶν τοῦ Κ. Καρόλου Σ. Ποττὲν ἔλαβεν ἐκ Παρισίων, τό περιώνυμον φυλλάδιον «Ναπολέων Γ' καὶ ἡ Ἰταλία» τιμᾶται δραχμῶν 2. ὀλίγιστα ἀντίτυπα ὑπάρχουσι».

Λίγο ἀργότερα, στὶς 25 Ἀπριλίου σὲ ἐφημερίδα τῶν Πατρῶν[13] ἀναγγέλλεται ὅτι ὁ Σαθόπουλος[14] μετέφρασε αὐτὸ τὸ φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο *«Τὸ Ἰταλικὸν ζήτημα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ'»*[15]. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τίτλο, ποὺ διαφέρει, ὅπως διαπιστώνουμε, ὑπάρχει διαφορὰ καὶ στὴν τιμή : ἡ μετάφραση κόστιζε μόνο μία δραχμὴ[16].

Βιβλιογραφία

Ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις ἡ μετάφρασις τοῦ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην περιωνύμου καταστάντος φυλλαδίου «Τὸ Ἰταλικὸν ζήτημα καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ'» γενομένη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ τοῦ Κ. Κωνστ. Ν. Σαθοπούλου.

Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ φυλλαδίου τούτου τιμωμένου δραχμῆς καὶ εὑρισκομένου ἐνταῦθα παρὰ τῷ βιβλιοπώλῃ Κ. Λομβάρδῳ συνιστῶμεν στενῶς εἰς τοὺς συμπολίτας μας».

Οἱ παραπάνω ἀγγελίες χρησιμεύουν στὸ νὰ καθορισθῆ χρονολογικὰ ἡ ἔκδοση τῆς μετάφρασης τοῦ Σαθόπουλου, Παίρνοντας γιὰ πρῶτο ὅριο τὴν 9η Φεβρουαρίου 1859, ὁπότε ἀναγγέλλεται ἡ παρουσία τοῦ γαλλικοῦ βιβλίου στὴν Ἀθήνα, καὶ γιὰ ἔσχατο ὅριο τὴν 25η Ἀπριλίου 1859, ὁπότε σημειώνεται στὴν ἐφημερίδα τῶν Πατρῶν ἡ ἔκδοση τοῦ ἔργου στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Σάθας μετέφρασε τὸ «Ἰταλικὸν ζήτημα» τὸ Μάρτιο τοῦ 1859. Ἄλλωστε, στὴν τελευταία σελίδα αὐτοῦ τοῦ φυλλαδίου ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση, ποὺ μαρτυρεῖ γιὰ τὴ βιασύνη μὲ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ μετάφραση[17].

...Ἐβραδύναμεν εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ (καὶ αἰτοῦμεν συγγνώμην παρὰ τῶν εὐγενῶν κ. κ. συνδρομητῶν μας) καθότι μαθόντες ὅτι ἐγένετο ἐν Παρισίοις νέα αὐτοῦ ἐντελεστέρα ἔκδοσις παρηγγείλαμεν αὐτὸ καὶ

13. ἐφημ. Ὁ Μίνως, ἀριθ. 582. 25 Ἀπριλίου 1859.

14. Στὴν *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* ὁ Σαθόπουλος ἐμφανίζεται ὡς Σταθόπουλος : ὁ Τ. Χριστόπουλος, ὅ. π. σελ. 186, ἐπισημαίνει τὸ λάθος, τὸ ὁποῖο κωδικοποιεῖ ὁ Ἐμμ. Ι. Μοσχονᾶς, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1863. Διορθώσεις καὶ Συμπληρώσεις.* περ. Ὁ Ἐρανιστής, ἔτος Γ' 1965, τεῦχος 13, σελ. 23.

15. ἀριθ. 8074 στὴν *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* Γκίνη - Μέξα.

16. Κατάλογος Ν. Β. Νάκη, ὅ. π. ἀριθ. 988. Καὶ ἐφημ. Ὁ Μίνως, ἀριθ. 582. 25 Ἀπριλίου 1859.

17. Κ. Ν. Σαθοπούλου, *Τὸ Ἰταλικὸν ζήτημα...*, ὅ. π. σελ. 40.

ἰδοὺ παραδίδομεν αὐτὸ εἰς φῶς μεταπεφρασμένον ἐκ τῆς τελευταίας του εἰκοστῆς ἐκδόσεως.

Καθὸ δὲ βιαίως μεταφρασθὲν ἐγκαταλαμπάνομεν εἰς τὴν καλοκἀγαθον τῶν συνδρομητῶν μας ἐπιείκειαν τὰ τυχὸν τυπογραφικὰ παροράματα·...».

Οἱ βιογράφοι τοῦ Σάθα ἀναφέρουν ὅτι συχνὲς ἦταν οἱ ἐπαφὲς τοῦ ἐκκολαπτόμενου συγγραφέα μὲ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του· ἐπιβεβαίωση τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ καὶ ἡ παρακάτω ἐπιστολὴ γραμμένη μὲ ἐριστικὸ πνεῦμα[18].

Κύριε συντάκτα τῆς Αὐγῆς

Διακηρύττω πρὸς γνῶσιν πάντων, ὅτι οὐδόλως λαμβάνω πλέον μέρος εἰς τὸ Ἀλβιόνειον σιδηρουργεῖον.[19]

Ὑπείκων δὲ εἰς ἀνεξάρτητα τῶν θελήσεών μου αἴτια μετέβην εἰς Γαλαξείδιον, ἔνθα παρακαλῶ τοὺς φίλους ν' ἀποτείνωσι πᾶσαν παραγγελίαν ἢ ἀποστολὴν ἰδίως δὲ προσκαλῶ ἵνα ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης οἱ κ. κ. ἐπιστάται τῶν Ταχυδρομείων Γαστούνης, Καρυταίνης, Λεχαινῶν καὶ Μολάων, μοὶ ἀποστείλωσι τὰς εἰς χεῖράς των εὑρισκομένας εἰσπράξεις τοῦ «Ἰταλικοῦ ζητήματος», ἄλλως θέλω καταγγείλει αὐτοὺς εἰς τὴν προϊσταμένην των ἀρχήν.

Ἐν Γαλαξειδίῳ 30 Μαΐου 1859.

Κ. Ν. Σαθόπουλος.

Ὁ Παναγιώτης Συνοδινὸς δίνει μιὰ πρόσθετη πληροφορία γιὰ τὸ Σαθόπουλο στὰ 1858 - 1859, ἡ ὁποία πάντως παραμένει ἀνεξακρίβωτη[20]. Λέει ὁ ποιητὴς σχετικὰ μὲ ἕνα ποίημά του, στὴ σημείωση 18 τῆς συλλογῆς του «Ἐθνικὰ δάκρυα καὶ Νεκρικὰ ἄνθη» : «Τὸ τεμάχιον τοῦτο εἶνε

18. ἐφημ. Αὐγή, ἀριθ. 436. 13 Ἰουνίου 1859.

19. Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ἐξηγήσω τί ἐννοεῖ ὁ Σάθας μὲ τὴν ἔκφραση Ἀλβιόνειον σιδηρουργεῖον.

20. Στὴ σημείωση 18 τῆς σελίδας 104 τῆς συλλογῆς του *Ἐθνικὰ δάκρυα καὶ Νεκρικὰ ἄνθη*. Ἀθῆναι 1859. Ἡ συλλογὴ αὐτή, λίγο μετὰ τὴν ἔκδοσή της (Μάρτιος 1859) κολοβώθηκε. Βλ. σχετικὰ στὸ ἄρθρο μου *Ἡ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Παναγιώτη Συνοδινοῦ «Ἐθνικὰ δάκρυα καὶ Νεκρικὰ ἄνθη»*. περ. Ὁ Ἐρανιστής, ἔτος Ζ' 1969, τεῦχος 42, σσ. 203 - 209. Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη κατέχει τὸ ἀκέραιο ἀντίτυπο τῆς συλλογῆς· ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς 18, ποὺ θὰ ἔδειχνε ποιὸ κομμάτι τῆς συλλογῆς του ἐννοοῦσε ὁ Συνοδινός, παραλείφθηκε κατὰ τὸ τύπωμα τοῦ κειμένου. Παράλληλα, τὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο τῆς ἐφημερίδας Ἑσπέρα, ποὺ ἀνήκει στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, εἶναι ἐλλειπές.

τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν εἷς τι φύλλον τῆς Ἑσπέρας μὲ μακρυά, πλατειὰ τὴν ὑπογραφήν του ὁ Σαθόπουλος ἐκ Γαλαξειδίου...».

1860. Τὴ χρονιὰ αὐτὴ ἡ δραστηριότητα τοῦ Κωνσταντίνου Σαθόπουλου εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη· μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματός του (Κ. Ν. Σ.) ἐκδίδει τὰ *«Γνωμικὰ διαφόρων σοφῶν περὶ Ἔρωτος»*[21] Ὡς συνδρομητὴς Ἀθηνῶν σημειώνεται καὶ σ' ἕνα φυλλάδιο μὲ τὴ βιογραφία τοῦ Γαριβάλδη.[22] Τὸ Νοέμβριο στὴν ἐφημερίδα «Πρωϊνὸς Κῆρυξ» ἐμφανίζεται ἀκόμα μιὰ ἀγγελία τοῦ Κ. Ν. Σαθόπουλου,[23] ὅπου ἀναγγέλλεται ἡ ἔκδοση ἑνὸς δεκαπενθήμερου περιοδικοῦ μὲ τὸν τίτλο *«Κόσμος»*· τὴν ἀγγελία συνοδεύει καὶ ἕνα σχόλιο τῆς ἐφημερίδας σχετικὰ μὲ τὴ χρησιμότητα τῶν περιοδικῶν συγγραμμάτων (Παράρτημα ἀριθ. 3). Ἀπὸ τὸ κείμενο συνάγεται ὅτι ὁ νεαρὸς ἐκδότης εἶχε τὴν πρόθεση νὰ παρακολουθῆ τὴ διεθνῆ ἐπικαιρότητα καὶ νὰ τὴ μεταφέρη ἀπ' τὶς σελίδες τοῦ καινούργιου περιοδικοῦ στὸν ἕλληνα ἀναγνώστη· φιλοδοξεῖ ἄλλωστε μὲ μιὰ «συγκαταβατικώτατη τιμὴ» νὰ καλύψη ἕνα κενὸ στὸν τομέα τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος, διασκεδάζοντας καὶ συγχρόνως μορφώνοντας τοὺς συγχρόνους του.

1861. Μὲ ἕνα σχόλιο τῆς ἐφημερίδας «Πρωϊνὸς Κῆρυξ» τῶν Ἀθηνῶν ἀναγγέλλεται ἡ κυκλοφορία τοῦ περιοδικοῦ *«Κόσμος»*· οἱ κρίσεις γιὰ τὸ συντάκτη του εἶναι πολὺ κολακευτικές[24] : «Ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον *«Κόσμος»* καὶ νέον περιοδικὸν σύγγραμμα περιέχον ἀξιόλογον φιλολογικὴν καὶ μυθιστορικὴν ὕλην. Ἀρκετὴ σύστασις τοῦ περιοδικοῦ τούτου συγγράμματος εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιολόγου αὐτοῦ συντάκτου Κ. Σαθοπούλου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐλαττώσαντος καὶ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ εἰς 8 μόνον δραχμὰς ἐτησίως».

Ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ περιοδικοῦ *«Κόσμος»*[25] βλέπομε ὅτι ὁ Κ. Ν. Σα-

21. *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* Γκίνη - Μέξα, ἀριθ. 8139.

22. *Ἰωσὴφ Γαριβάλδης. Ἰδιωτικὸς καὶ πολιτικὸς βίος αὐτοῦ. ὑπὸ Δ. Π. Ἐν Ἀθήναις, τυπογραφεῖον Δ. Α. Μαυρομμάτη 1860.* Στὴν *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* Γκίνη - Μέξα ἀναφέρεται μὲ τὸν ἀριθ. 8264. Ἡ βιογραφία αὐτὴ δημοσιεύτηκε ἐπίσης σὲ συνέχειες στὴν ἐφημ. Πρωϊνὸς Κῆρυξ, ἀπὸ τὸν ἀριθ. 463. 15 Ὀκτωβρίου 1860 μέχρι τὸν ἀριθ. 491. 13 Μαΐου 1861.

23. ἐφημ. Πρωϊνὸς Κῆρυξ, ἀριθ. 467. 12 Νοεμβρίου 1860.

24. ἐφημ. Πρωϊνὸς Κῆρυξ, ἀριθ. 477. 11 Φεβρουαρίου 1861.

25. *Κόσμος. Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον δὶς τοῦ μηνὸς ὑπὸ Κ. Ν. Σαθοπούλου καὶ Δ. Σ. Κοπιδᾶ. Ἔτος πρῶτον. Ἀθήνησι, τύποις Φιλομούσου Λέσχης Δ. Σ. Κοπιδᾶ καὶ συντ. 1861.* Τὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς εἶναι ἐλλειπές. Ὑπάρχουν μόνο τὰ φυλλάδια Α, Β, ΣΤ, Ζ, Η, Θ, ΙΑ, ΙΒ.

θόπουλος δὲν ἦταν ὁ μοναδικὸς ἐκδότης. Παράλληλα ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Δ. Σ. Κοπιδᾶ, ὁ ὁποῖος τελικὰ θὰ κρατήση μόνος του τὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ. Ὡστόσο ἀπὸ τὶς δηλώσεις τοῦ Κοπιδᾶ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, φαίνεται ὅτι ὁ μὲν Κ. Ν. Σαθόπουλος ἦταν ὁ συντάκτης, ὁ ἴδιος δὲ κυρίως ὁ ἐκδότης. Ἐκτὸς ἀπὸ δύο μυθιστορήματα, ὅλα τὰ ἄλλα ἄρθρα ποὺ δημοσιεύονται δὲν ἔχουν ὑπογραφὴ συντάκτη ἢ μεταφραστῆ. Πάντως, ἀρκετὰ στρέφονται γύρω ἀπὸ θέματα προσφιλῆ στὸν Κ. Ν. Σαθόπουλο· ἴσως λοιπὸν αὐτὸς νὰ ἦταν ὁ μοναδικὸς συντάκτης τοῦ περιοδικοῦ, χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκλείεται ἡ πιθανότητα νὰ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι συνεργάτες.

Τὴ μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Πέτρου Ζακὼν «Ἀπομνημονεύματα ἐξορίστου βασιλέως» ὁ Κ. Ν. Σαθόπουλος ἀφιέρωσε στὸ θεῖο του γιατρὸ Ἀθανάσιο Λύτσικα. Στὸ ἴδιο πρόσωπο ὅμως εἶχε ἀφιερώσει[26] στὰ 1859 τὴ μετάφραση τοῦ «Ἰταλικοῦ ζητήματος» καὶ πάλι στὰ 1865 θὰ ἀφιερώση τὸ «Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδιοῦ»· ἴσως λοιπὸν ὁ Ἀθανάσιος Λύτσικας νὰ εἶχε ὑποστηρίξει οἰκονομικὰ τὶς πρῶτες ἐκδοτικὲς προσπάθειες τοῦ ἀνεψιοῦ του.

Ὡς παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ *«Κόσμος»* κυκλοφοροῦσε τὸ μυθιστόρημα *«Τὰ ἀπόκρυφα τῆς Φαρμασονίας»* μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Σαθόπουλου, ὁ ὁποῖος στὴν ἀγγελία τῆς ἔκδοσης τοῦ περιοδικοῦ ἀναφέρθηκε σ' αὐτὸ τὸ ἔργο σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ μετάφραση.[27] Ἀλλὰ ἀργότερα, στὸ τέλος τῆς Εἰσαγωγῆς[28] ποὺ προτάσσει στὸ μυθιστόρημα, «διακηρύττει» ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ συγγραφέας:

Ἐπειδὴ πολλοὶ μᾶς ἀπηύθυναν ἀλλεπαλλήλους ἐρωτήσεις περὶ τοῦ συγγραφέως τῶν ἀποκρύφων, διακηρύττομεν, ὅτι εἶναι πρωτότυπα.

Κ. Ν. ΣΑΘΟΠΟΥΛΟΣ

Ὡστόσο, πολὺ σύντομα αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς διαψεύδεται ἀπὸ τὸν Κοπιδᾶ, ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι τὸ μυθιστόρημα «Τὰ Ἀπόκρυφα τῆς Φαρμασονίας» δὲν εἶναι πρωτότυπο, ἀλλὰ μετάφραση τοῦ Κ. Ν. Σαθόπουλου ἀπὸ τὰ γαλλικά.[29]

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Κ. Ν. Σαθόπουλος ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴ διεθνῆ πολιτική: στὰ 1859, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθῆ, μεταφράζει τὸ ἄρθρο

26. Τ. Χριστόπουλος, ὅ. π. σελ. 188, 189. Ἡ ἀφιέρωση στὸ περ. Κόσμος, φυλλ. Α'. 1 Φεβρουαρίου 1861 στὴ σελίδα τίτλου: *«Τῷ ἐξοχωτάτῳ θείῳ μοι Ἀθανασίῳ Λύτσικᾳ ἰατρῷ Γαλαξίου ἀνατίθημι».*

27. ἐφημ. Πρωϊνὸς Κῆρυξ, ἀριθ. 467. 12 Νοεμβρίου 1860.

28. περ. Κόσμος, φυλλ. ΣΤ'. 15 Ἀπριλίου 1861.

29. περ. Κόσμος, φυλλ. ΙΒ'. 15 Ἰουλίου 1861.

«Ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ναπολέοντος», λίγο ἀργότερα τὸ φυλλάδιο «Τὸ Ἰταλικὸν ζήτημα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων Γ'» καὶ στὰ 1860 ἐγγράφεται συνδρομητὴς στὴ βιογραφία τοῦ Ἰωσὴφ Γαριβάλδη. Πιθανώτατα λοιπὸν ὁ ἴδιος νὰ ἦταν καὶ ὁ μεταφραστὴς τοῦ ἄρθρου *«Σκέψεις Ναπολέοντος Α' ἐξορίστου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ»*, ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ συνέχειες στὸν *«Κόσμο»*.

Ἴσως στὸν Σαθόπουλο θὰ πρέπη νὰ προσγράψουμε καὶ τὶς παρακάτω ἀνυπόγραφες συνεργασίες: στὴ στήλη Φιλολογικὰ τοῦ 1ου φυλλαδίου δημοσιεύεται τὸ ἄρθρο *«Περὶ Οἰάνθης Ἀποσπάσματα»* μὲ τὴν ἔνδειξη: «Ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν ἐκδοθησομένης Ἱστορίας τοῦ Γαλαξειδίου.» Καὶ στὴ στήλη Ἱστορικὰ τοῦ 2ου φυλλαδίου ἀρχίζει ἡ δημοσίευση τοῦ ἄρθρου *«Σύντομος ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ ὀπισθόρασις τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Τουρκίᾳ συμβάντων ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως»* μὲ τὴν ἴδια περίπου ἔνδειξη: «Ἐκ τῶν προλεγομένων τῆς ἱστορίας τοῦ Γαλαξειδίου» Ἀργότερα, στὸ 6ο φυλλάδιο, ὑπάρχει ἕνα ἄρθρο *«Ἡ Πυρπόλησις τοῦ Γαλαξειδίου»* ποὺ «ἀφιεροῦται τῷ Ἀριστ. Βαλαωρίτῃ». Καὶ στὸ 11ο φυλλάδιο, στὴ στήλη Ποίησις, βιογραφεῖται ὁ ἐκ Γαλαξειδίου Νικόλαος Μουντῆς.

Ἀσχολήθηκε λοιπὸν πολὺ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του ὁ Κ. Ν. Σαθόπουλος, ἂν δεχτοῦμε βέβαια ὅτι πραγματικὰ ἦταν δικά του αὐτὰ τὰ ἄρθρα. Ἄλλωστε ἡ ἐπαφή του μὲ τὸ Γαλαξεῖδι ὑπῆρχε πάντα, καθὼς εἴδαμε καὶ στὴν ἀγγελία του τῆς 30ῆς Μαΐου 1859. Σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ταξίδια του στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του φαίνεται ὅτι βρῆκε καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ *«Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδιοῦ»*, ποὺ δημοσίευσε στὰ 1865.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴ δραστηριότητα τοῦ νεαροῦ συντάκτη, πολὺ σύντομα διευθυντὴς τοῦ *«Κόσμου»* θὰ μείνει μόνο ὁ Δ. Σ. Κοπιδᾶς, ποὺ ἀναγγέλλει τὸ γεγονὸς στὸ κοινό του τὴν 1η Μαΐου τοῦ 1861.[30] Ὁ Σαθόπουλος ἀποχώρησε ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ γιὰ λόγους καθαρὰ οἰκονομικούς, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν εἰδοποίηση ποὺ ἀκολούθησε, στὴν ὁποία ὁ Κοπιδᾶς τὸν κατηγορεῖ γιὰ ὑπεξαίρεση, ἀμάθεια καὶ κλοπὴ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας[31]:

Ὁ Κ. Σαθόπουλος ἀναχωρήσας ἐντεῦθεν, ἀφῆκεν ἡμᾶς εἰς μεγάλην ἀταξίαν, ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν ἠδυνήθημεν ἐγκαίρως νὰ ἐκδώσωμεν τὸ φύλλον.

30. περ. Κόσμος, φυλλ. Ζ'. 1 Μαΐου 1861. φυλλ. Η'. 15 Μαΐου 1861. φυλλ. Θ'. 1 Ἰουνίου 1861.

31. περ. Κόσμος, φυλλ. ΙΒ'. 15 Ἰουλίου 1861.

Λαβόντες αὐτὸν ὡς μεταφραστὴν καὶ συνεταῖρον, δὲν ἐγνωρίζομεν τὴν ἀναίδειαν καὶ ἀμάθειαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὑπεξαιρέσας ἐκ τῶν συνδρομῶν τοῦ Κόσμου ποσὸν 1.600 δραχ. ἐφ' οὗ οὐδὲν δικαίωμα εἶχε, καθὸ μισθωτός, καὶ τῶν συνδρομητῶν κινήσας τὴν ἀγανάκτησιν διὰ μεταφράσεων, οὐχὶ ἐκλεκτῶν, ὤχετο ἀπιὼν λαθραίως, συμπαραλαβὼν καὶ τὸ κείμενον τῶν «Ἀποκρύφων τῆς Φαρμασονίας» ὅπερ δὲν ἦτο πρωτότυπον, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν καὶ τοσοῦτον ἀσυστόλως διεκήρυξεν.

Ἀλλ' ἂς μὴ δυσανασχετήσῃ, δι' αὐτὸ ὁ περίεργος ἀναγνώστης· ἐγράψαμεν πρὸ πολλοῦ εἰς Παρισίους, ἵνα μᾶς στείλωσι κείμενον ἄλλο ὥστε ἡ διακοπὴ τοῦ μυθιστορήματος εἶναι βραχυχρόνιος...

Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἐπιθυμία τοῦ Κ. Ν. Σαθόπουλου νὰ ἐκδώση περιοδικὸ ναυαγεῖ ὁριστικά, ἀφοῦ στὸ ἐξώφυλλο τοῦ ἴδιου φυλλάδιου τοῦ «*Κόσμου*»[32] ἀναγγέλλεται ἤδη ἡ πρόσληψη νέου συντάκτη.

Παρακολουθώντας ἀπὸ κοντὰ τὶς πρῶτες συγγραφικὲς καὶ ἐκδοτικὲς δραστηριότητες τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὰ ἐνδιαφέροντα, ποὺ τὸν ἀπασχόλησαν στὰ νεανικά του χρόνια καὶ τὸν ἔκαναν νὰ ἐγκαταλείψη τὶς σπουδές του τῆς Ἰατρικῆς. Εἶναι ἐπίσης δυνατὸ νὰ διαγραφοῦν ἐντονώτερα ὁρισμένα στοιχεῖα τῆς προσωπικότητάς του, τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν ἀπὸ τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Δυστυχῶς, ἡ ἔλλειψη ἐπαρκῶν στοιχείων δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κρίνουμε τὴ συμπεριφορά του· πάντως, θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ δικαιολογήσουμε τὸ νεαρὸ συγγραφέα λαμβάνοντας ὑπόψη τὴν ἔφεσή του νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴ λογοτεχνία καὶ τὶς ἱστορικο - φιλολογικὲς μελέτες. Κοντὰ στὶς ἔντονες προσπάθειές του ν' ἀποκτήση γνώσεις ἀλλὰ καὶ νὰ τὶς μεταδώση στοὺς συγχρόνους του, διαβλέπουμε μιὰ τάση, κάπως βιαστική, νὰ γίνη γνωστὸς στὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό· ἴσως σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τάση νὰ ὀφείλονται τὰ προβλήματα καὶ οἱ διενέξεις ποὺ προέκυψαν στὰ πρῶτα του βήματα.

Ὁπωσδήποτε, ἂν γιὰ τὰ χρόνια 1858 - 1861 ἔχουμε συγκεντρώσει μερικὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὶς ἀσχολίες τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα, γιὰ τὰ ἀμέσως ἑπόμενα (1862 - 1864) δὲν ἔχουμε ἀκόμα καμμιὰ μαρτυρία· στὰ 1865 πάντως, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ «Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδιοῦ» καταλαγιάζει ἡ ποικιλία τῶν ἐνδιαφερόντων του, τὰ ὁποῖα παίρνουν πιὰ μιὰ συγκεκριμένη μορφή : χάρη στὴ συμπαράσταση καὶ τὴν καθοδήγηση τοῦ Παύλου Λάμπρου στρέφεται πρὸς τὴν ἔρευνα. Ἔτσι, ὡς τὸ θάνατό

32. περ. Κόσμος, φυλλ. ΙΒ'. 15 Ἰουλίου 1861 καὶ στὸ ἐξώφυλλο.

του, τὸ 1914, ἀσχολεῖται μὲ τὴ δημοσίευση ἀνεκδότων κειμένων τῆς βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς γραμματείας καθὼς καὶ μὲ τὴ σύνταξη ἱστορικῶν μελετῶν.

Δήμητρα Σκ. Πικραμένου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἀριθ. **1**

Ὁ Δήμαρχος Γαλαξειδίου Κ. Λουκᾶς Ι. Καραλίβανος.

Πυρίγληνος πᾶς τις συγκρίνων τὴν νῦν κατάστασιν τῆς πόλεως Γαλαξειδίου μὲ τὴν προτέραν τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων δημάρχων, πατριωτικῆς εὐχαριστήσεως ἐμπίμπληται.

Οὐδὲν ἕτερον θέλω διακοινώσει, εἰμὴ ὅτι ἁγνὴ καὶ παιδικὴ καρδία, πατριωτισμοῦ ἔμπλεως, δύναται νὰ διακοινώσῃ, ναί, καρδία ἐναποταμιεύσασα εἰς τὸν νάρθηκά της τὴν νεκταροσταγῆ καὶ ἀμβρόσιον τῆς ἀγαθοεργίας τρύγα.

Τὶς ἀναλογιζόμενος τὴν πρὶν τοῦ Κ. Καραλιβάνου κατάστασιν τῆς πόλεώς μας, ἕρμαιον λῃστῶν οὖσαν, ὑποχθονίων παθῶν μεστήν, ἰθυνομένην παρ᾽ ἀνθρώπων ὧν τὰ στέρνα ἀνέδιδον δηλητήριον πατριωτικὸν σπινθῆρα, ὡς τὸν ἐκ τῆς γλήνης μανιώδους ἐχίδνης ἐξερχόμενον· ναί! τὴν Δημαρχίαν ἐκείνων, οἵτινες τυφλοῖς ὄμμασιν ἐγκατελίμπανον τὸ τῆς πολιτείας σκάφος, ὅπως διαῤῥαγῇ ἐφ᾽ ὑφάλων προσαράξαν· τῶν Δημάρχων τῶν καπηλευόντων τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος των! Συγκρίνων λέγομεν, τὴν ζοφερὰν καὶ ἀχλυώδη τότε κατάστασιν μὲ τὴν παροῦσαν χρυσῆν περίοδον, τὴν ἐντελῶς ἀπέλασιν πάσης στυγερᾶς λῃστῶν συμμορίας, τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς γηραιᾶς Οἰάνθης, τὴν καθίδρυσιν σχολείου ἀναμορφωτικοῦ ἐν τοῖς χωρίοις, ὅπως καὶ οἱ πειναλέοι ἐκεῖνοι χωρικοὶ ἀναμορφωθῶσι· τὴν ἐγκαθίδρυσιν Δημοτικοῦ τῶν κορασίων σχολείου· ταῦτα πάντα ἀναλογιζόμενός τις δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐξαγάγῃ φρικώδεις ἀρὰς κατὰ τῶν πρῴην καπήλων ἐκείνων Δημάρχων!!! Ὁ ἤδη ἰθύνων τὸν οἴακα τῆς πατρίδος εἶναι στιβαρὸς σκέψεως βραχίων, γεραρῶς ἀντέχων εἰς ἁπάσας τὰς κυκεωνίους τῆς πολιτείας τύρβας· ἤδη τὸ σκάφος πλέει ἀφόβως ἐφωδιασμένον μετ᾽ οἴακος καὶ πυξίδος τὰ ἀχανῆ τῶν

ὠκεανῶν πελάγη, ἔχον ὡς παμφανόη καθοδηγόν του φάρον τὸ ἔνθερμον τῶν στέρνων του τέκνον, τὸ περίδοξον καὶ ἐν ταῖς μελέταις γεγηρακός· ἡ πόλις ἐπ' αὐτοῦ καλλωπίζεται διὰ καινοῦ Νεκροταφείου, γεωμετρικῶν συμμέτρων ἀγυιῶν. — Ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου τούτου τέκνου της ἡ γηραιὰ Οἰάνθη διαυγάζεται παρὰ τοῦ θείου ἐκείνου π υ ρ ό ς.

Ἐπὶ τοῦ Κ. Καραλιβάνου ἡ πατρὶς ἀντὶ νὰ δίδῃ λαμβάνει τὸν μισθόν, ὃν ἡ ἀρωγὸς καὶ γενναία ψυχὴ τούτου προσήγαγεν ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἀνεγέρθητι, ὦ γηραιὰ καὶ περικλεὴς Οἰάνθη, καὶ ἀφοῦ ἀναπέμψῃς μεθ' ἡμῶν εὐγνωμοσύνης φόρον πρὸς τὸ τέκνον σου Κ. Λουκᾶν Καραλίβανον πυρίγληνος ἄνθει !

Ἀνάκραξον μεθ' ὅλων τῶν πολιτῶν σου πτερόεντα ἔπη, ἃ ἡ φιλοστοργική σου λάβρα σοὶ ἀπαγορεύει.

Σεῖς δε ὦ Μοῦσαι πλέξατε στέφανον κηπαρίσου. Μὲ ἄνθη νεκταροσταγῆ, ἄνθη τοῦ παραδείσου.

Καὶ στέψατε τὴν κεφαλὴν τοιούτ' ἀνδρὸς ἐνθέρμου.
Τοιούτου τέκνου ἱεροῦ, καὶ πανευγοῦς Βανδέμου.
Εὐγνωμονοῦντες ἐπὶ σὲ Ζωδιακόν μας σέλας.
Σ' εὐχαριστοῦμεν ἐκ ψυχῆς ὦ Ἀμαλθείας κέρας.

Κ. Ν. Σαθόπουλος ἐκ Γαλαξειδίου.

Ἀριθ. 2
Ἀποχαιρετισμὸς τοῦ Ναπολέοντος.

Ὑγείαινε Τόπε, ὅστις εἶδες τὸ ἐπικήδειον τῆς δόξης μου κλέος, ἀνεγερθὲν καὶ διαχυθὲν ἐπὶ τῆς ὑφηλίου, ὡς εὐρὺ σκίασμα ! Ὁ τόπος οὗτος μὲ ἐγκαταλείπει ἤδη, ἀλλ' αἱ λαμπρότεραι καὶ ζοφερώτεραι τῆς ἱστορίας του σελίδες θέλουσιν εἶσθαι πλήρεις τῆς μνήμης μου. Ἐπολέμησα κατὰ τοῦ κόσμου σύμπαντος, καὶ ἂν ἐνικήθην, τὸ μετέωρον τῶν κτήσεων μὲ παρέσυρεν ὑπὲρ τὸ δέον. Ἐπάλαισα κατὰ τῶν ἐθνῶν, ἅτινα, ἐν τῇ μοναξίᾳ μου, φοβοῦνται εἰσέτι ἐμὲ μόνον καὶ τελευταῖον αἰχμάλωτον μεταξὺ μυριάδων πολεμιστῶν.

Ὑγείαινε Γαλλία ! Ὅταν τὸ διάδημα ἔστεφε τὸ μέτωπόν μου, σὲ ἀπεκατέστησα τὸν παναυγέστατον τῆς ὑφηλίου ἀδάμαντα· ἀλλ' ἤδη ἡ ἀδυναμία σου ἐπιτάττει νὰ σὲ ἐγκαταλείψω ὡς σὲ εὗρον ἀποκεκληρωμένην τῆς δόξης, καὶ πεπτωκυῖαν τῆς ἀρετῆς σου· ὦ ! διατί νὰ μὴ ἔχω ἀκόμη τοὺς ἀρειμανίους ἐκείνους πρεσβύτας στρατιώτας, οἵτινες νικηταὶ εἰς

ἀπάσας τὰς μάχας μου, ἔπεσαν ἄνευ δάφνης πολεμικῆς παλαίοντες κατὰ τῶν στοιχείων ; !... Ὁ ἀετός, οὗτινος τὸ βλέμμα τότε ἐθορυβήθη καὶ ἐξεπλήχθη, ἤθελεν εἰσέτι προσηλοῖ ἀσκαρδαμυκτεὶ τὸν ὀφθαλμόν του πρὸς τὸν ἥλιον τῆς νίκης.

Ὑγείαινε Γαλλία ! ἀλλὰ ἂν μίαν ἡμέραν ἡ ἐλευθερία ἐπανελθοῦσα, ἐπισκεφθῇ τὰς ἀκτάς σου, τότε μέμνησο ἐμοῦ ! Τὸ ἴον αὐξάνει εἰσέτι εἰς τὸν μυχὸν τῶν κοιλάδων σου, μαραινόμενον δὲ τὰ δάκρυά σου δύνανται νὰ τὸ ἀναζωογονήσωσι... τότε δή, τότε, θέλεις ὑπερίδει ἀγερώχως τὰ περικυκλοῦντα μας ἐχθρικὰ στίφη, καὶ ἡ καρδία σου θέλει ἀνεγερθῇ καὶ σκιρτήσει εἰς τὴν φωνήν μου· εἰς τὴν δεσμίους κρατοῦσαν ἡμᾶς ἅλυσον, ὑπάρχουσι κρίκοι ἀποσπώμενοι· ὅταν δὲ πέσωσι, στράφητι πρὸς ἐμὲ καὶ ἀναμνήσθητι τὸν ἀρχηγόν, ὃν σὺ ἐξέλεξας.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ). *Κ. Σαθόπουλος.*

Ἀριθ. **3**

Καταχωροῦντες τὴν κατωτέρω ἀγγελίαν, συνιστῶμεν στενῶς εἰς τὸ Πανελλήνιον τὸ νέον τοῦτο περιοδικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἀπέναντι τῆς εὐτελοῦς συνδρομῆς τὴν ὁποίαν τάσσει ὁ διευθυντὴς αὐτοῦ, ὑπόσχεται ὠφελείας τὰς ὁποίας δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἕκαστος θέλει ἐκτιμήσει. Τὸ στενὸν τοῦ φύλλου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ἀνάγκην τῶν περιοδικῶν συγγραμμάτων, εἰς ἔθνος ὅπερ στερεῖται συγγραφέων, πλὴν πεποίθαμεν ὅτι πάντες τὴν ἀναγνωρίζουσιν. Ἀρκούμεθα μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ συνδρομὴ ἐπὶ τοιούτων ἔργων, εἶναι ἐνίσχυσις τῶν φώτων, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεμία κοινωνία, οὐδὲν ἔθνος δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολήν του.

ΑΓΓΕΛΙΑ

Ἀναλογιζόμενοι τὴν παντελῆ ἔλλειψιν περιοδικοῦ συγγράμματος, ὅπερ διὰ τὸ τερπνὸν καὶ ὠφέλιμον τῆς ὕλης ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν πρωτοφανῆ τῆς συνδρομῆς του συγκαταβατικωτάτην τιμήν, δύναται νὰ γείνῃ πρὸς πάντας εὐπρόσδεκτον, ἀπεφασίσαμεν τὴν ἔκδοσιν τοιούτου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Κόσμος».

Τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα δὶς τοῦ μηνὸς ἐκδιδόμενον κατὰ φυλλάδια ἐκ δύο τυπογραφικῶν φύλλων ἕκαστον θέλει περιέχει μυθιστορήματα, διηγήματα, βιογραφίας τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων, ποιήσεις, ποικίλα, ἀνέκδοτα, περιηγήσεις εἰς ἀγνώστους τόπους, θρησκευτικά, ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης καὶ βιομηχανίας κλπ.

Ἕκαστον φυλλάδιον θέλει ἐμπεριέχει τρεῖς ἢ τέσσαρας εἰκονογραφίας πρὸς ζωηροτέραν τοῦ κειμένου ἐξήγησιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Εἰς τὸ τέλος ἑκάστου φυλλαδίου θέλει δημοσιεύεσθαι ἐν παραρτήματι καθ' ἡμίφυλλον, τὸ μυθιστόρημα «Φαρμασονίας ἀπόκρυφα» τὸ ὑπὸ τὸν παράδοξον ἀλλὰ φερώνυμον τοῦτον τίτλον ἐν Παρισίοις δημοσιευθὲν καὶ τοσοῦτον ταράξαν τοὺς πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης κύκλους διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν μυστηρίων τῆς παραδόξου ταύτης ἑταιρείας περὶ τῆς ὁποίας ἀλλοκότους καὶ ὅλως συγκεχυμένας ἰδέας ἔχομεν.

Τιμὴ ἑξαμηνιαία προπληρωτέα ἅμα τῇ παραλαβῇ τοῦ πρώτου φυλλαδίου ὁρίζεται, διὰ μὲν τὴν Ἑλλάδα εἰς δραχμὰς 4, διὰ δὲ τὸ ἐξωτερικὸν φραγ. 7.

Ἀθῆναι 1 Νοεμβρίου 1860.
Κ. Ν. ΣΑΘΟΠΟΥΛΟΣ.